

Od požarne samopomoči do organiziranja gasilskih društev – gasilstvo v drugi polovici 19. stoletja na Celjskem

IVANKA ZAJC CIZELJ

Gasilni redi

Ogenj je od nekdaj pomenil veliko nevarnost tako za človeka kot tudi za njegovo imetje, zato sega boj proti ognjenim zubljem daleč v zgodovino – lahko bi rekli, da se je začel v bistvu s stalno naselitvijo in graditvijo prebivališč; najprej je bila tovrstna dejavnost res namenjena gašenju požarov, vendar so že kar kmalu začeli načrtno skrbeti tudi za protipožarno zaščito.

Predpisi, ki so neposredno urejali gašenje in protipožarno varstvo so bili gasilni redi; ti so bili sprejeti: 14. junija 1825 z razglasom štajerskega glavarstva, 9. februarja 1857 z odredbo namestništva in 23. junija 1886 z zakonom. Posredno sta preventivo požarov in gašenje zajemala še: gradbeni red, sprejet z odredbo namestništva 9. februarja 1857 in občinski statut, sprejet na podlagi zakona (5. marec 1862) o organiziranju občin ter občinskega reda za vojvodino Štajersko, sprejetega z zakonom z dne 2. maja 1864 – za mesto Celje sta bila občinski statut in volilni red sprejeta z zakonom z dne 21. januarja 1867.

Gasilni red, sprejet leta 1857, še ni predvideval organiziranega gasilstva v smislu posebnih skupin ljudi, ki bi bile usposobljene za gašenje in reševanje. Pri gašenju požara so morali sodelovati vsi sposobni krajani, kar predpis imenuje osebna pomoč; ta je zajemala gašenje (shranjevanje in uporabo gasilnih priprav) in reševanje (pomoč pri reševanju življenj ter varovanju zdravja in lastnine ogroženih).

Gasilni red je zahteve glede požarnega varstva razdelil na tale poglavja:

- O gasilnih pripravah,
- O hitrem odkrivanju požara in obveščanju,
- O izvajanju gašenja,
- O opravih po pogasitvi požara in
- O pokritju stroškov za gasilne priprave.

Gasilnemu redu je sledil obširen dodatek o preprečevanju požara in o kazenskih sankcijah za kršilce gasilnega reda.

Gasilne potreščine

Za gašenje požarov so potrebovali gasilna sredstva: vodo, gasilna orodja in "gasilce".

Osnovno gasilno sredstvo je bila voda, zato so v prvi vrsti skrbeli, da je bila na razpolago, ko so jo potrebovali, in sicer:

- z urejanjem dovozov do ribnikov, studencev in napajališč,

- z izdelavo vodnjakov in vodnih zbiralnikov in
- z vzdrževanjem vodnih rezerv – v vseh večjih poslopih in poslopih, kjer je bila nevarnost za nastanek požara večja, so morali (na podstrešju ali drugem primernem kraju) imeti sod in več veder; le – ta so marca vsako leto napolnili s čisto vodo, ki so jo redno obnavljali.

Primerno gasilno orodje so morali imeti vsa poslopja; samostani, tovarne, mlini ipd. naj bi poleg mehov za vodo, krampov in lopat, imeli še brizgalne.

Med potrebno gasilno orodje vsake občine so prištevali: večje in manjše brizgalne na vozovih ali nosilih (ročne brizgalne), vozove za vodo z vedri ali sodi, kavelj za ogenj, železo za lomljenje, krampe, lopate, lestve z železnimi kavli in navadne lestve, škafe za vodo ali mehove iz usnja, gutaperče,¹ iz slame spletene posode, obdelane s smolo, pločevinaste ali žičnate svetilke s svečami in dolge drogove, ki so imeli na koncu platnene ali volnene krpe, ki so jih zmočili in uporabljali predvsem za gašenje manjših požarov.

Predpisana gasilna orodja je občina shranjevala v posebnem, lahko dostopnem prostoru, v tehnično brežhibnem stanju. Gasilne brizgalne so morale imeti vse zgradbe, ki so po namenu in veličini presegle osnovni bivalni namen – kot so bili: farovži, tovarne, mlini, plavži, ...

Lastniki konj, ki so prebivali v kraju ali so se tam samo začasno zadrževali, so morali dati konje na razpolago za vožnjo gasilnih priprav in vode. Določeno število konj je bilo v nenehni pripravljenosti, da ob izbruhu požara ne bi nastali nepredvideni zastoji.

Pri gašenju so morali sodelovati vsi delovno sposobni posestniki in krajani v naselju, v katerem je izbruhnil požar. Gasilni red je to še posebej zahteval od dimnikarjev, zidarjev, krovcev ter tesarskih, kovaških in ključavničarskih mojstrov in njihovih pomočnikov. Na pomoč so bili dolžni priskočiti tudi omenjeni obrtniki iz vseh okoliških krajev, ki so bili manj kot uro (verjetno hoda) oddaljeni od kraja požara. Hišni posestnik, ki sam ni mogel sodelovati pri gašenju in reševanju, je moral poskrbeti za ustrezno nadomestilo in poslati drugo, za gašenje sposobno osebo.

¹ Gutaperča, posušen in z vodo zmešan mlečni sok raznih dreves na Sumatri in sosednjih otokih; produkt je podoben kavčuku in se rabi kot izolacijski material, npr. za podmorske kable. Pouché slovar, Joža Glonar, I. del, str. 459, Ljubljana 1931.

Poleg hitrosti je bil za uspešnost gašenja pomemben še red, zato je okrajna gosposka že vnaprej določila opravila, ki jih je moral posameznik prevzeti ob izbruhu požara (podajanje vode, dovajanje vode, dostava brizgaln, veder, mehov in lestev, skrb za studence in brizgalne, lomljenje in podiranje nevarnih predmetov, shranjevanje rešenih stvari ...). Zadolženi so navodila v obliki odločbe prejeli redno vsakih šest mesecev – tako so ob izbruhu požara vedeli, kaj je njihova naloga, in je gašenje lahko steklo brez neredov in panike.

Posebej poučeni glede orodja in gašenja so morali biti zgoraj navedeni rokodelci. Če je bilo mogoče, so jih v hitrosti in spretnosti izurili občinski izvedenci.

Okrajna gosposka je poleg požarnih komisarjev, ki so morali biti navzoči pri gašenju, zadolžila tudi druge uradnike, da so ob pomoči dogovorjenih znakov skrbeli za red pri gašenju. Predvsem je moral biti na kraju požara okrajni predstojnik (glavar, izjemoma njegov namestnik) in ta je moral skrbeti za delo z gasilnimi pripravami – do njegovega prihoda je to delo opravljal občinski predstojnik.

Ker je bila ob požaru večja možnost za odtujitev premoženja, so okrajne gosposke in občine zadolžile svoje služabnike in policijske stražnike, da so nadzirali gibanje sumljivih oseb.

Za reševanje ogroženih živali so bili zadolženi tisti krajanji, ki so bili večji dela z živino – so imeli domače živali.

O poteku gašenja in o zadolženih osebah so vodili zapisnik – ne samo zato, da se zadolžitve ne bi pozabile, ampak tudi zato, da so nadzorovali izvajanje obveznosti in poklicali na odgovornost osebe, ki med požarom niso opravile svoje dolžnosti.

Odkrivanje požara in obveščanje

Za uspešno gašenje sta bila pomembna čimprejšnje odkritje požara in hitro posredovanje, zato je moral tisti, ki je odkril požar, pa naj je bil ta še tako neznan, takoj ustrezno ukrepati.

Dolžnost obveščanja (alarmiranja) je v prvi vrsti nalagal gasilni red: hišnim posestnikom, stanovalcem, njihovim služabnikom in nočnim čuvajem, ki so morali biti nameščeni v vseh krajih, kjer je bilo skupaj več kot deset strnjenih hiš, ter v tovarnah in delavnicah, ki so stale v neposredni bližini naselja in so pri proizvodnji uporabljale ogenj. Nočni čuvaji so morali hoditi po kraju gor in dol ter budno paziti na morebitne znake požara; njihov delovni čas je bil prilagojen letnemu času, oziroma dolžini noči – tako so v obdobju med sv. Mihaelom (29. septembrom) in veliko nočjo delali od 21. ure zvečer do 4. ure zjutraj ter preostale dni od 22. ure zvečer do 2. ali 3. ure zjutraj.

Tisti, ki je odkril požar, je moral poskrbeti za razglasitev nevarnosti s trkanjem na okna in vrata, zvonjenjem ipd. ter urediti, da so najprej poklicali, ponoči pa zbudili stanovalce ogrože-

nega poslopja ter obvestili občinskega predstojnika, ki je poskrbel za nadaljnje obveščanje.

Gašenje

Ob požarnem alarmu so morale priti vse zadolžene osebe na kraj požara s pripadajočo gasilno opremo. Zaradi možnih telesnih poškodb je moral biti pri vsakem požaru navzoč krajevni (bližnji) ranocelnik s pomočniki in medicinskimi pripomočki; ob prihodu se je javil vodji gašenja, ki je imel pregled nad dogajanjem na prizorišču. Navzočnost farnega dušnega pastirja s pomočniki ni bila obvezna, pač pa zelo priporočljiva, ker je dajala dober zgled in tako pozitivno vplivala na krajane.

Prva naloga navzočih je bila zadužitev ognja, druga odstranitev vseh lahko gorljivih reči in tretja gašenje požara.

Pri gašenju so "vodne čete" postavili v dve vrsti – v prvi so si vodo v mehovih ali vedrih podajali iz rok v roke ter polivali ogenj ali polnili brizgalne, v drugi pa so po istem sistemu potovale prazne posode. Gasilni red ugotavlja, da je ta način dosti boljši kot tekanje sem in tja z vedri.

Dokler je bil ogenj v zaprtem prostoru, so ga poskušali zadušiti s polivanjem in preprečevanjem dotoka zraka. Z mašenjem vseh odprtih (vrat, oken) z zemljo, rušo, gnojem, kamenjem in opeko so požar omejili in zmanjšali ali ustavili dotok za gorenje potrebnega kisika.

Pri cerkvenih požarih je bilo treba vodo takoj zanesti na cerkveni zvonik in na podstrešje, zavarovati line, zaščititi dragoceno cerkveno opremo in kar najhitreje spraviti na varno krstne, poročne in mrliške matične knjige.

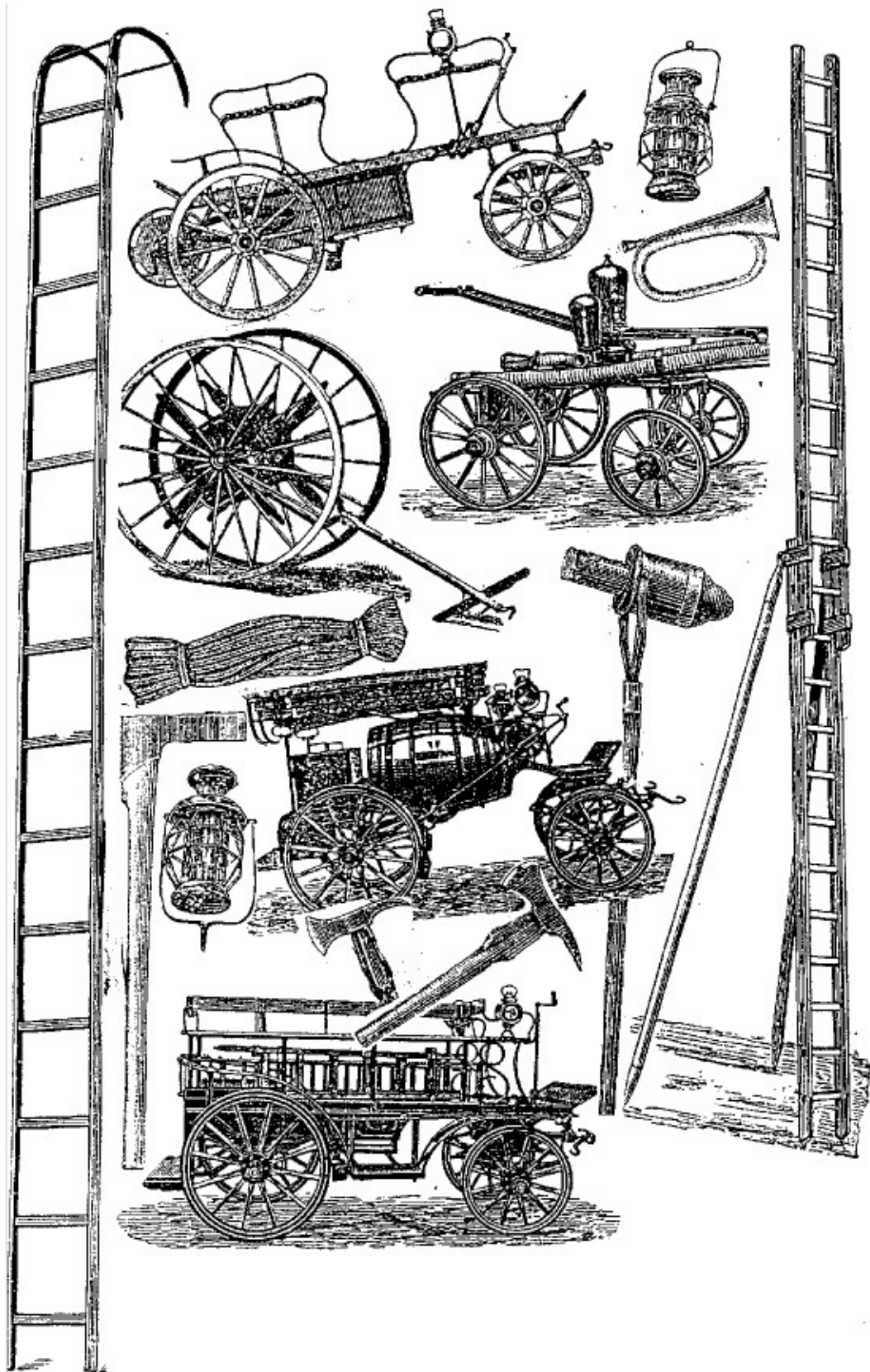
Če se je požar tako razširil, da polivanje ni več pomagalo, so takoj odstranili vse, kar je bilo gorljivega, vdrtli streho in potisnili zunanje stene v notranjost gorečega poslopja ter tako poskušali zadušiti ogenj.

Ob resnični nevarnosti, da se bo požar razširil na celotno naselje, so podrli sosednje hiše in omejili ogenj; gospodarji tako uničenih hiš so imeli enake pravice do odškodnine kot pogoreli. Kadar se je dokazalo, da so na ta način rešili celotno naselje, ali se je to dejanje tudi drugače pokazalo kot izjemno koristno, je lastnik podrte hiše dobil še posebno odškodnino.

Uspešnost gašenja je bila precej odvisna od reda, miru in varnosti, zato so pri vsakem požaru:

- poskrbeli za takojšen policijski nadzor, in če je bilo treba, poklicali vojaško pomoč;
- preprečili nepotrebno beganje, jokanje, kričanje, prigovarjanje, nepooblaščno zapovedovanje, prepiranje in sploh vse, kar bi lahko motilo tekoče delo;
- odstranili brezposelne gledalce s prizorišča ter
- preprečili pretepanje in grdo ravnanje.

K uspešnemu gašenju in ohranitvi reda in miru so svoje pripomogle tudi proste in ponoči osvetljene dovozne poti.

*Del gasilnih priprav iz kataloga dunajskega proizvajalca Fr. Kernreuter-ja, Gradec 1895.
Zgodovinski arhiv Celje, fond MOC I, fasc. 8.*

Rešeno lastnino so znosili na določen prostor in zastražili z zanesljivimi ljudmi.

Kadar je bilo ogroženo človeško življenje, je bila prva in pglavitna naloga vseh navzočih reševanje ljudi.

Da bi spodbujali čim hitrejšo in čim bolj požrtvovalno pomoč pri reševanju in gašenju, so poleg nagrade za rešitev ogroženega življenja predvideli še posebne premije, ki so jih izplačevali iz državne blagajne, in sicer:

- goldinar (v nad. gld.) osebi, ki je prva sporočila občinskemu predstojniku ali ustrezni oblasti, da je izbruhnil požar;
- po dva gld. dimnikarskemu, zidarskemu in tesarskemu pomočniku, ki so prvi prišli na kraj požara in uspešno pomagali;
- tri oziroma dva gld. za dostavo velike brizgalne;
- dva oziroma gld. za dostavo velikega voza z vodo;
- dva oziroma gld. za dostavo voza z vedri ali mehovi.

Posebno nagrado so namenili posamezniku ali skupini za izjemno pogumno, prizadevno in spretno ukrepanje – o višini te nagrade je odločalo okrožje.

Povrnjene potne stroške so dobile osebe iz sosednjih krajev, ki so pripeljale vozove z brizgalnami, vodo in mehovi; višino voznine je določil okrajni urad.

Po pogasitvi požara

Po končanem gašenju so natančno pregledali pogorišče in ukrenili vse potrebno, da ni prišlo do ponovnega vžiga. Gasilci so ostali na pogorišču vse dokler vodja gašenja ni ocenil, da je ogenj v celoti pogasjen. Če je bilo treba, so na pogorišču postavili požarno stražo.

Stražo, ki je čuvala rešeno lastnino pogorelega, so lahko odstranili šele, ko je lastnik prevzel stvari. Gasilna orodja so takoj po končanem delu spravili na poseben prostor ter jih vrnili lastnikom; ob tem so orodja pregledali in ugotovili morebitne poškodbe ali uničenje. Dolžnost lastnika je bila, da je čim prej poskrbel za popravilo poškodovanih orodij in nadomestilo uničenih; stroške za popravilo in nakup je pokrtil okraj.

Prva dolžnost oblasti je bila, da je poskrbela za zdravniško oskrbo poškodovancev in poiskala prebivališče tistim pogorelim, ki jih krajanji niso prostovoljno vzeli pod streho.

Po končanem reševanju in gašenju je oblast ob pomoči izvedencev, občinskih predstojnikov in drugih, sprožila preiskavo o vzroku požara in poteku gašenja ter reševanja. Če so ugotovili, da je šlo za zlonameren požig, je krivce kaznovala sodna oblast.

Pokritje stroškov za gasilne naprave

Za nakup in vzdrževanja gasilnih naprav je bil

zadolžen lastnik. Če se je gasilno orodje poškodovalo ali uničilo pri požaru, je stroške pokrtil okrajni urad, ki je poskrbel tudi za pokritje drugih stroškov reševanja in gašenja.

Okrajni urad je moral pokriti stroške popravila in nakupa pri gašenju poškodovanih in uničenih privatnih gasilnih naprav – na ta način je oblast zagotovila, da bodo ob izbruhu požara sodelovali hišni lastniki in obrtniki z vsemi potrebnimi gasilnimi pripravami in jih je na tej podlagi tudi kaznovala, če so odklonili sodelovanje ali neopravičeno zamujali.

Stroške, ki jih ni pokrila zavarovalnica, je kot predplačilo pokrila okrajna blagajna; izplačano predplačilo je nato pokrtil posestnik, ki so mu reševali imetje. Kadar je šlo za zelo siromašne osebe, ki jim krivde niso dokazali in ni bilo nikogar, ki bi ga pravno lahko držali za povračilo škode, je to finančno breme prevzela občinska ali okrajna blagajna.

Dodatek o preprečevanju požarov in o kaznovanju kršilcev gasilnega reda

Za izpolnjevanje gasilnega reda in izvajanje požarnih ogledov je skrbel okrajni urad. Požarne ogledje je opravljala posebna komisija, ki so jo v mestih in trgih sestavljali: župan, zidarski, tesarski in dimnikarski mojster, na podeželju pa župan in bližnji dimnikarski mojster. Komisija je delala brezplačno; njena dolžnost je bila, da je najmanj dvakrat na leto obiskala vse hiše in pregledala dimnike, peči in ognjišča ter ugotovila pomanjkljivosti, zaradi katerih bi lahko nastal požar; neodložljive napake je takoj sanirala, druge pa prijavila okrajnemu uradu.

Župan je poskrbel, da je bil gasilni red vedno na razpolago in vsaj enkrat na leto javno razglašen; okrajnemu uradu je v dokaz izvedene razglasitve predložil dokument s podpisi vseh članov občinskega odbora. Prav tako so morali imeti obrtniki in družbe gasilni red shranjen v arhivu in ga vsako leto vsaj enkrat prebrati na skupščini.

Požigalce, ki so ogenj podtaknili, so imeli za hudodelce in predvidena kazen je bila zelo stroga – glede na povzročeno škodo in ogroženost življenj so lahko namerne požigalce obsodili celo na smrt. Višina kazni je bila odvisna od povzročene škode – torej od tega, koliko jim je uspelo rešiti premoženje in pogasiti požar oziroma požar pravočasno pogasiti ter preprečiti škodo. Požigalec je bil oproščen vsake kazni, če se je skesal ter sam pravočasno in uspešno naredil vse, da škode ni bilo.²

Sočasno kot gasilni red je bil sprejet gradbeni red, ki je precej pozornosti namenil prepreče-

² Gasilni red, razglas namestništva, 9/2-1857, št. 4, Deželno – vladni list za vojvodino Štajersko, leto 1857, III. del, v nemški izdaji, 12/3-1857, v dvojezični izdaji, 11/8-1857.

vanju požarov tako pri uporabi gradbenih materialov kot tudi pri načinu graditve.

Posebno pozornost je gradbeni red namenil zahtevam protipožarnega varstva pri zidanju dimnikov, ognjišč in kuhinj.

Na protipožarno zaščito so mislili že pri lokaciji stanovanjskih zgradb, zato je gradbeni red predvideval primerno razdaljo med zgradbami; še posebej strog je bil ob sosedstvu z nevarnimi obrati ali skladišči nevarnih snovi oziroma lahko gorljivih materialov.

Gradbeni red je imel ločene zahteve glede zidav v mestih in trgih (I. del) ter zidav na podeželju (II. del). Načelno so morali tudi pri gradnjah na podeželju upoštevati v prvem delu postavljene zahteve z malenkostnimi olajšavami, ki pa jih predpis ni dopuščal, ko je šlo za uporabo gradbenega materiala – strogo je zahteval zidavo z ognja varnimi materiali in dopuščal odmike le na zelo siromašnih območjih in pri samotnih poslopih. Na podeželju, kjer požarna bramba ni bila dovolj organizirana in bi bil vsak požar lahko usoden za več poslopij ali celo naselje, je gradbeni red predpisoval široka, s košatimi drevesi posajena "dvorišča" med hišami in gospodarskimi poslopiji, ki so predstavljala fizično oviro za širjenje požara.

Ostanki tega predpisa so ponekod še vidni – na podeželju še dandanes najdemo med hišo in skednjem posajen košat oreh ali divji kostanj.³

Občinski statut za mesto Celje, sprejet z zakonom leta 1867, je v četrtem delu (člen 20), kjer govori o nalogah občine, navajal, da je dolžnost občine poskrbeti, da sta človek in lastnina brez nevarnosti (točka 2), in "paziti na gradnje in ogenj" (točka 9)...⁴

Leta 1886 je bil uzakonjen nov gasilni red, ki je organiziranje in vodenje protipožarne in gasilske dejavnosti prenesel iz okrajev na občine ter uzakonil organizirano gasilstvo v smislu usposobljenih gasilnih enot, ki so lahko delovale kot javne ali kot privatne gasilske ustanove. Javne gasilske ustanove so bile lahko organizirane kot društva na temelju leta 1867 sprejetega društvenega zakona, ali kot plačane gasilske enote v okviru občinskih služb; javne gasilske enote – imenovane požarne brambe so morale delovati skladno z uzakonjenim gasilnim redom in društvenimi oziroma občinskimi predpisi. Privatne gasilske enote so ustanovljala podjetja za svoje potrebe in so bile dolžne upoštevati obravnavani gasilni red samo v dveh členih; člen 34 se nanaša na podrejenost pri sodelovanju več gasilskih čet na kraju požara, kjer je bil primarni vodja re-

ševanja in gašenja načelnik krajevne gasilske enote; člen 47 obravnava pokritje stroškov, ki bi nastali zaradi dostave gasilnih priprav in sodelovanja pri gašenju.

Omenjeni gasilni red je obravnaval:

- preprečevanje požarov,
- gasilne ustanove,
- ukrepe med požarom in po njem,
- stroške gašenja in
- kazenske sankcije.

Preprečevanje požarov

V zvezi s preprečevanjem požarov je bila naloga občine izpolnjevanje določb požarnega reda in skrb za požarno varnost. V okviru občine je delovala požarna policija, ki je bila podrejena županu. Svoje delo je občina opravljala prek požarne komisije, ki je ugotavljala izpolnjevanje varnostnih ukrepov in predpisov protipožarne zaščite. Oglede je komisija opravila najmanj enkrat na leto, v podjetjih (tovarnah), ki so bila v strnjem naselju, in v katerih je bila nevarnost za nastanek požara večja, pa vsake tri mesece. Komisijo so sestavljali: predstavnik občinskega zastopa, dimnikar, ali če tega ni bilo, eden od strokovnjakov za gradnje in član krajevne požarne brambe. O požarnem ogledu so vodili zapisnik in ga shranili na občini. Posebno pozornost so posvečali dimnikom in čiščenju. Prav tako kot že prejšnji red je tudi ta zahteval za strnjena naselja nočno stražo.

Gasilne ustanove

Dolžnost vsakega krajana je bila, da je dal na razpolago svoja gasilna sredstva in prostovoljno ter brezplačno pomagal pri gašenju. Pomoči so bile zavezane tudi sosednje občine. Lastniki konj so morali posoditi konje za dovoz brizgaln in drugih gasilnih priprav.

Občinski zastop je za vsako sklenjeno naselje, ki je štelo najmanj petnajst hiš, izdal gasilni red z razporedom del, iz katerega je bila razvidna dolžnost vsakega posameznega krajana; red je vključeval tudi pomoč sosednjih naselij.

O izbruhu požara je občina obvestila sosednje občine z dogovorjenimi znaki. Dolžnost vsakega gospodarja je bila, da je imel pri hiši ali na posesti na razpolago vodo in druga sredstva za gašenje. V strnjenih naseljih je za zadostno količino vode poskrbela občina. Če v bližini ni bilo dovolj vode v naravnih in dostopnih zbirališčih, je moralo naselje vzdrževati javen vodnjak ali vodno zbirališče, ki so ga najmanj enkrat na leto očistili. V večjih zgradbah so imeli na primernih mestih (na podstrešju, poleg vhoda ali na drugem ustreznem prostoru) z vodo napolnjene sode.

Gasilno orodje je bilo predpisano glede na velikost naselja – občine s sklenjenimi naselji najmanj petnajstih hiš so morale imeti brizgalno na kolesih s pripadajočimi cevmi, voz za vodo,

³ Gradbeni red, razglas namestništva št. 5, 9/2-1857, Deželno – vladni list za vojvodino Štajersko, leto 1857, IV. del, v nemškem jeziku, 12/3-1857, dvojezična izdaja, 17/9-1857.

⁴ Statut mesta Celja, zakon, s katerim se razglašata statut in občinski volilni red za Celje, 21/1-1867, Deželni zakonik in ukazni list za vojvodino Štajersko, IV. del, 1867, 14/2-1867.

lestve in drugo gasilno orodje, ki je bilo shranjeno na lahko dostopnem kraju in v tehnično brezhibnem stanju.

Če je bila v kraju organizirana požarna obramba, so ji dali na razpolago potrebno število pomočnikov.

Požarno brambo so lahko organizirali kot javno ali kot privatno ustanovo. Njena naloga je bila varovanje življenja in lastnine prebivalcev.

Ustanavljanje gasilskih društev je podpirala država; župan je bil zadolžen, da je v vsakem sklenjenem naselju z najmanj petdesetimi hišami, v katerem še ni bilo prostovoljnega gasilskega društva (v nad. PGD), vsaj enkrat na leto agitiral za ustanovitev PGD, oziroma če je društvo že obstajalo, pa pozival k pristopu.

Pravila (statut) PGD v ustanavljanju je najprej proučil in sprejel občinski zastop; nato so jih, skladno z društvenimi predpisi, predložili namestništvu, ki je bilo pristojna oblast za društveno dejavnost.

Razmerje med občino in prostovoljnim gasilskim društvom je bilo določeno s statutom in dogovori, kajti dejavnost reševanja in gašenja je bila kompleksna dejavnost, ki je zahtevala urejeno sodelovanje med oblastjo in društvom.

Načelnik PGD (v odsotnosti načelnika pa namestnik) je bil pri reševanju in gašenju samostojen in neodvisen; za svoje delo in postopke je odgovarjal neposredno županu. Če je bilo v kraju več tovrstnih društev, je občinski zastop določil, kateri od načelnikov bo na kraju požara vodil delo.

Dokler si PGD ni pridobilo dovolj sredstev za nabavo in vzdrževanje svojih lastnih gasilnih naprav, je razpolagalo z občinskimi.

PGD, ki je dobivalo sredstva iz občinskega proračuna, je bilo dolžno predložiti občinskemu zastopu vsakoletni finančni plan in obračun.

Člani gasilskega društva so med službo in zunaj nje nosili predpisane oznake, ki jih druge osebe niso smele uporabljati.

Pri reševanju in gašenju so morali vsi gasilci in pomočniki ubogati poveljnika krajevnega gasilskega društva; njegovo mesto je bilo označeno z rdečo zastavo podnevi in ponoči z rdečo svetilko.

Ukrepi med požarom in po njem

Dolžnost vsakega človeka je bila, da je takoj po odkritju požara obvestil pristojne; še posebej je to obveznost nalagal zakon čuvajem in nočnim čuvajem ter hišnim posestnikom, stanovalcem in njihovim služabnikom.

Župan je alarmiral požarno brambo in za pomoč zadolžene osebe ter obvestil policijsko komando, predstojnika politične oblasti in vojaško komando, če so imenovane ustanove bile v naselju samem ali v njegovi bližini, nato je šel na mesto požara in vodil reševalno in gasilno akcijo, če požarna bramba še ni bila navzoča; takoj po prihodu navedene je to delo prevzel njen načelnik, župan pa je poskrbel za red in za zaščito

rešenega premoženja.

Če je bil ogenj obširnejši in je bila nevarnost razširitve požara, je župan na najhitrejši možni način obvestil (hiter sel, telegraf ...) sosednje občine ter prosil za pomoč.

Poseg v privatno lastnino (podiranje, rušenje) z namenom, da se onemogoči širjenje požara, je lahko dovolil samo občinski predstojnik (župan), in sicer le v skrajni sili, ko so bile izrabljene že vse druge možnosti za zajezitev ognjene ujme.

Po pogasitvi požara je za zaščito pogorišča poskrbel župan ob pomoči poveljnika požarne brambe, če je bil ta navzoč.

Tudi preiskava v zvezi s požarom (vzrok, morebitni krivci, potek reševanja in gašenja, višina škode) je bila v rokah župana; ta je na podlagi preiskave ugotovil morebitno krivdo zavarovanca za nastali požar in za njegovo razširitev.

Zavarovalnici je župan izdal potrdilo samo, če je preiskava pokazala, da (po kazenskih predpisih) zavarovanca ni mogoče obravnavati kot zločinca.

O preiskavi so vodili zapisnik, v katerega je pooblaščenec zavarovalnice vpisal priznano škodo. Če je obstojal sum, da je vzrok požara kaznivo dejanje, so o tem obvestili pristojno oblast.

Stroški gašenja

Stroške gasilnih priprav so nosili posamezni posestniki v višini, kot je predpisoval zakon, sicer pa kraji in občine. Če je bila v kraju tovarna, zaradi katere je bila možnost požara povečana, je moralo vodstvo podjetja prispevati določena sredstva za nabavo in vzdrževanje temu primerne večje količine gasilnih priprav, kot jih je bila dolžna imeti občina v normalnih okoliščinah.

Furmani, ki so vozili gasilne priprave in gasilce, so dobili določeno odškodnino iz občinske blagajne tiste občine, za katero so opravili storitev, kolikor tega zneska ni pokrila zavarovalnica. Pravico do povračila so lahko furmani uveljavljali pri županu osem dni po požaru.

Kazenske sankcije

Za ravnanje in delovanje osebe ali skupine, ki bi lahko imeli za posledico požar in nista bili skladni s policijskim zakonom in odredbami ter občinskimi predpisi, je bila, kolikor kazni niso predvidevali kazenski ali zgoraj omenjeni predpisi, predvidena kazen do 100 gld. globe ali do dvajset dni zapore. Na tej podlagi izterjana globa se je stekala v občinsko blagajno za reveže.⁵

⁵ Zakon z dne 23. junija 1886, gasilni red za vojvodino Štajersko z izjemo deželnega glavnega mesta, Gradca, Uradni poduk za mestno stražo v Celju, Celje 1887, str. 135-151.

Začetki prostovoljnega gasilstva na Celjskem in arhivsko gradivo

Problematika proučevanja zgodovine gasilstva je podobna kot problematika proučevanja delovanja drugih društvenih organizacij, kajti primarni arhivski dokumenti⁶ so se le redko ohranili. Za primarne imam tiste dokumente, ki so nastali neposredno pri ustvarjalcu in pričajo o njegovem delovanju, ne glede na to, v katerem fondu se zdaj hranijo; kot primer naj navedem finančna poročila in plane, ki so se (delno) ohranili v gradivu upravnih organov, ker so jih morala gasilska društva priložiti vlogi, če so želela dobiti določena sredstva iz občinskih proračunov, in kot drugotne, dokumente, ki so nastali pri drugih ustvarjalcih in pričajo o delovanju društva posredno – kot na primer občinske proračune, iz katerih je razvidno koliko sredstev so društva dobila določeno leto in za kaj so jih porabila. Poleg navedenih drugotnih arhivskih virov bi kot drugotni vir za proučevanje delovanja tovrstnih društev omenila še časopisne članke in notice, ki so navadno povezani s požari in intervencijo gasilcev.

O razvoju gasilstva v Celju dobimo prve podatke v zapisnikih sej mestnega sveta, na katerih so obravnavali predvsem problematiko gasilne opreme, nove gasilne predpise, skladiščenje gasilnih priprav in razpolaganje s konji. Tovrstne zapise zasledimo v letih od 1859 do 1870.

Leta 1871 so začeli načrtno organiziranje prostovoljnega gasilskega društva – 26. aprila je zasedal svet mestne občine in obravnaval edino točko dnevnega reda: Ustanovitev prostovoljnega gasilskega društva.

Ustanovitveni komite je na omenjeni seji razjasnil nekaj za začetek delovanja PGD zelo aktualnih vprašanj:

- Koliko je mesto pripravljeno PGD, če bo to ustanovljeno, dati na razpolago mestno gasilno orodje? Na to vprašanje so jim odgovorili, da bodo gasilni inventar najprej popisali in nato določili tista orodja, ki jih bo lahko uporabljalo PGD. Stara gasilna orodja, ki jih je ob ustanovitvi dalo mesto na razpolago PGD, so ostala v lasti mesta in jih je društvo le brezplačno uporabljalo.
- Koliko je mestna občina pripravljena prispevati za nabavo društvenih gasilnih potrebščin? Odgovor je bil, naj PGD najprej ugotovi, katere potrebuje, in se potem obrne na občino, da se dogovorita o sofinanciranju.
- Bo občinski zastop za shranjevanje in zaščito njegovih lastnih potrebščin ponudil ustrezen prostor (skladišče)? Odboru so pojasnili, da je ustrezno skladišče že na razpolago.

- Kje predvidevajo prostor za gasilske vaje? Tudi na to vprašanje je odbor dobil zadovoljiv odgovor, saj so jim bili pripravljene ponuditi oba razpoložljiva vadbena prostora na Glaziji.
- Bo občinski zastop prispeval 500 gld. za postavitev treh hidrantov, nameščenih na primernih mestih, ki bi jih potrebovali za gašenje? Zastop je bil mnenja, da je najprej treba ugotoviti dejansko stanje razpoložljivih vodnih virov – pregledajo in po potrebi očistijo naj mestne vodnjake, in če se bo pokazalo, da ne zadostujejo, bodo poleg enega, že obstoječega hidranta, postavili na ustreznih mestih, še dva.⁷

Pripravljalni odbor v sestavi: dr. Neckermann (župan), Karel Mathes, Fric Mathes, Ivan Hostonsky, Jakob di Centa, August Tisch, Jožef Wokaun in Anton Lassnig se je sestel prvič 12. marca in drugič 11. aprila ter sklenil pismeno zaprositi občinski zastop za podporo; sledila je obravnavana seja mestnega sveta.

7. junija so za pomoč PGD v ustanavljanju organizirali zbiralno akcijo, v kateri so zbrali skupno 1058 gld.; hišni posestniki v mestu so prispevali 413 gld., v predmestju 64 gld. in drugi darovalci 580 gld. Po predračunu so za nabavo gasilnih orodij potrebovali 1668 gld., zato sta sredstva prispevala še mestna občina – 500 gld. – in okrajni zastop – 200 gld. Obstoječe mestne gasilne naprave (brizgalni na kolesih starejše izdelave, pokvarjeni ročni brizgalni, vozova za vodo, dvajset starih veder in štiri stare požarne kavlje) so dali na razpolago brambi. Člani PGD so lahko vadili na prostorih (Glazija) ob Ljubljanski cesti, ki jih je imelo v najemu vojaštvo. Da bi zaščitili pravice najemnika, so se morali gasilci sproti dogovarjati z vojaško komando glede uporabe prostora.

1. avgusta 1871 so pod predsedstvom Jožefa Wokauna, predsednika pripravljalnega odbora, sklicali prvo generalno skupščino. Udeležilo se je je samo dvaindvajset članov, zato so izvolitev načelnika preložili.

Namestništvo je 28. avgusta 1871 z odredbo št. 10364 sprejelo ustanovitev požarne brambe v Celju. Naslednji mesec (28/9) je bramba sporočila občinskemu zastopu, da so se konstituirali – kot sledi: načelnik Karel Mathes, lastnih pivovarne; namestnik načelnika Adam Laßnigg, usnjar; blagajnik društva Gustav Schmidl, trgovec; blagajnik bratske skladnice Ivan Hostonsky, slaščičarski mojster; zapisnikar Friderik Peer, občinski uslužbenec; poveljnik (plezalcev) August Tisch, učitelj telovadbe; namestnik poveljnika Ivan Perko, trgovski posrednik; orodjar (vodja brizgaln) Ivan Tertschek, ključavničarski mojster; namestnik orodjarja Ferdinand Ferk, občinski uslužbenec; poveljnik gasilnega moštva Jakob di

⁶ V omenjenih izrazih prvotni in drugotni gre za odnos dokumenta glede na ustvarjalca – torej v tem primeru PGD, to pa ni neposredno povezano z arhivskim strokovnim izrazoslovjem.

⁷ ZAC, fond MOC I, fasc. 2, zapisnik seje mestnega sveta, 26/4-1871.

Centa, posestnik parne žage; namestnik poveljnika gasilnega moštva Jakob Prucha, urar; poveljnik zaščitnega (varnostnega) voda Ernst Rükschl, trgovec in namestnik Ivan Laa, kavarnar.

Pravila, ki so jih natisnili v več izvodih, so vsebovala tudi prijavnico za nove člane.

Oktober leta 1871 so za 1684 gld. nabavili brizgalno privatnega proizvajalca z Dunaja; na eno stran so napisali: "Freiwillige Feuerwehr in Cilli 1871" (Prostovoljno gasilsko društvo v Celju 1871) in na drugo: "Stadspritze I" (Mestna brizgalna I) ter dodali mestni grb.

Prostovoljno gasilsko društvo je imelo tri vode (skupine), in sicer: brizgalce (Sprizenmänner), dvaintrideset mož; plezalce (Steiger), štirinajst mož in varnostnike (Schutzmänner), devetnajst mož.⁸

Podatki o ustanovitvi in delovanju društva do leta 1911 so se ohranili v brošuri, ki jo je izdalo PGD v samozaložbi; pregled delovanja društva je po nalogu društvenega odbora napisal osnovnošolski učitelj Ferdinand Porsche. Brošura obsega 37 strani in je razdeljena na trinajst poglavij:

1. Uvod.
2. Ustanovitev Prostovoljnega gasilskega društva v Celju.
3. Delovanje PGD leta 1872.
4. Delovanje požarne brambe do praznovanja desete obletnice delovanja.
5. Praznovanje desetletnice ustanovitve leta 1881.
6. Delo društva leta 1882 do praznovanja petnajstletnice ustanovitve.
7. Delo društva od leta 1887 do dvajsetletnice obstoja.
8. Razvoj društva v letih 1892 do 1896.
9. Praznovanje petindvajsetletnice ustanovitve.
10. Dejavnost brambe v letih 1897 do 1901.
11. Praznovanje tridesetletnice ustanovitve.
12. Razvoj požarne brambe v zadnjih desetih letih.
13. Zaključek.

Brošura vsebuje temeljne podatke, ki so pomembni za oris razvoja gasilstva kot specifične društvene dejavnosti. V dejavnost društva avtor ni globlje posegal; usmeril se je bolj na članstvo, gasilno opremo, društvene prireditve in jubileje.

Za obravnavano obdobje so se poleg navedb v zapisnikih mestnih svetov ohranili še samostojni dokumenti v okviru fonda Mestna občina Celje I:

- statut prostovoljnega gasilskega društva, sprejet 6. februarja 1895,
- pravila prostovoljnega gasilskega društva, s. d.,
- dopis namestništva, da predloženi statut ni v skladu z društvenim zakonom in zato prepo-

veduje predvideno ustanovitev PGD, 24/2-1895,

- dopis namestništva, da postopek sprejetja predloženega statuta ni bil v skladu s požarnim redom za Štajersko, 31/3-1895,
- dopis občinskemu svetu glede uporabe konj za potrebe gasilske dejavnosti, 28/6-1888,
- prošnja PGD za ustanovitev fonda za nabavo para konj za vleko gasilnih naprav, 30/6-1888,
- navodila PGD o požarnovarnostnih ukrepih v gledališču pred začetkom nove sezone, 12/10-1895,
- praznovanje petindvajsetletnice delovanja PGD, odredba izdana hišnim posestnikom na podlagi sklepa mestnega sveta, naj na dan praznovanja okrasijo hiše in izobesijo zastave, ker praznuje zelo pomembna in koristna ustanova, ki si je to pozornost zaslužila z dolgotnim koristnim in uspešnim delom, 7/9-1887,
- vloge PGD za finančno podporo, 27/1 – 12/2-1898,
- vloga za uporabo Glazije za organiziranje ljudskega rajanja, ki ga prireja PGD 7. in 8. septembra in katerega čisti dobiček bodo porabili za sanacijo in nabavo gasilnih priprav, 20/8–1902.

Tovrstna rajanja so se ohranila še do današnjih dni in so običajna na podeželju julija in avgusta; tako dobljena finančna sredstva porabijo gasilci za izboljšanje gmotnega stanja društva in posodobitev gasilnih naprav in ureditev skladišč. Poznamo jih pod imenom gasilske veselice.

Poleg navedenih dokumentov, ki so v upravnem fondu, je nekaj dokumentov iz tega obdobja tudi v fondu Prostovoljno gasilsko društvo Celje, ki ga je Zgodovinski arhiv v Celju prevzel leta 1988. Za obravnavano obdobje so se ohranile te kategorije gradiva:

- blagajniška knjiga 1880–1911,
- zapisniki sej mestnega gasilskega društva 1897–1921 in
- zapisniki sej odbora mestnega gasilskega društva 1897–1907.

Našteta dokumentacija, poleg člankov in obvestil v takratnih časopisih in revijah, zajema vse razpoložljive vire za proučevanje zgodovine gasilstva v Celju.

Dokumentacija, ki je nastajala v zvezi z gasilsko in protipožarno dejavnostjo

Če upoštevamo zakonske predpise, ki so za spremljanje tovrstne dejavnosti predvidevali vodenje določene dokumentacije, ki je nastajala tako pri upravnih organih kot tudi pri društvih, lahko ugotovimo, da je ohranjenost prvotnih virov, glede na zakonsko predpisano dokumentacijo, za prvo obdobje delovanja gasilstva zelo skromna.

Z gasilnim redom leta 1857 je bilo predpisano vodenje zapisnika o gašenju in reševanju, ki je vseboval vsa opravila in so ga pisali zato, da niso

⁸ ZAC, MOC I, Spominski spis praznovanja štiridesetletnice obstoja Prostovoljnega gasilskega društva 1871-1911, po nalogu odbora napisal osnovnošolski učitelj Ferdinand Porsche, izdalo PGD v samozaložbi, Celje 1912, str. 5-7.

pozabili razdelitve del in nalog in, da so lahko tiste osebe, ki v času požara niso opravile svoje dolžnosti, poklicali na odgovornost. Zapisnike so hranili na občini – torej bi jih lahko zasledili v fondu mestne občine, vendar jih ni in tudi v zapisnikih mestnih svetov ni nobenih podatkov o tem, ali so tovrstne zapisnike v Celju sploh vodili.

Gasilni red, sprejet leta 1886, je že predvideval nekatere dokumente, ki so bili povezani z delovanjem dejavnosti v okviru društva. Tako je bil predpisan statut, ki ga je moralo PGD najprej predložiti občinskemu zastopu, da ga prouči in šele nato so ga poslali namestništvu, ki je potrdilo ustanovitev društva. V primeru, da je PGD pridobivalo določena sredstva (navadno so občine pomagale društvu pri nabavi gasilnih orodij in uniform) za svojo dejavnost iz občinskega proračuna, je moralo predložiti občinskemu zastopu finančni plan in sklepni račun. Na podlagi predloženih dokumentov so sklepali, koliko sredstev in s kakšnim namenom bo dobilo PGD; te podatke navadno zasledimo v občinskih proračunih in sklepnih računih; praviloma se zahtevana in odobrena vsota ne pokrivata, saj je društvo bolj redko dobilo toliko sredstev, kot je načrtovalo.

V zvezi z gasilsko dejavnostjo sta nastajali še dve vrsti dokumentacije, ki nista neposredno povezani z društvom kot ustvarjalcem arhivskega gradiva; za izvedbo teh dejavnosti je odgovarjal župan in sta delovali v okviru občinskih služb. Ena od teh je bila protipožarna dejavnost, ki jo je izvajala požarna komisija; ta je morala o opravljenih ogledih in morebitnih pomanjkljivostih napisati zapisnik o požarnem ogledu. Požarni ogledi so bili predvideni že s požarnim redom leta 1857, vendar takrat še ni bilo določeno, da se mora o tem pisati zapisnik. In druga, ki jo je neposredno vodil župan, je bila preiskovalna; župan je bil zadolžen, da je opravil preiskavo o vzrokih požara, poteku reševanja in gašenja ter o morebitnih krivcih in višini škode. Tudi o tej preiskavi so pisali zapisnik (o nastanku požara, reševanju in gašenju).

Kar se tiče zgoraj omenjene dokumentacije, lahko v upravnih fondih zasledimo statute in pravila, finančne plane in poročila, zapisnike o opravljenem protipožarnem ogledu – oziroma o odpravi pomanjkljivosti, ki jih je odkrila požarna komisija (v celjskem primeru obstoji tak dokument za gledališče) in razne dopise v zvezi s prireditvami, vajami in nabavo gasilnih naprav.

V okviru celjske mestne občine je delovalo pet sekcij; tretja sekcija je pokrivala gradnje in tehnična dela, olepšavo mesta, razsvetljavo, požarno in sanitarno policijo.⁹

Na seji dne 4. maja 1877 so na predlog zgoraj omenjene sekcije sklenili, da delo požarne komisije in zdravstvene policije združijo in oba ogleda opravijo sočasno; temu primerno so tudi sestavili skupno komisijo, v katero so imenovali po dva člana gradbene in zdravstvene inšpekcije ter Prostovoljnega gasilskega društva, inženirja, gradbenega mojstra, dimnikarja, mestnega fizika in občinskega uslužbenca; Weiner in Schön, ki sta bila imenovana poimensko, sta imela možnost, da se dela komisije udeležita osebno ali pa pošljeta namestnika; njuna naloga je bila, da napravita pravilen zapisnik z navedbo pomanjkljivosti. Župan je določil tridnevni rok za organiziranje komisije in začetek del.¹⁰

Zal se zapisniki o delu požarne komisije niso ohranili. Podatki o njenem delu so se ohranili le posredno kot navodila za odpravo pomanjkljivosti. Še slabše pa je z zapisniki o vzrokih požara, poteku gašenja, morebitnih storilcih – o teh ni niti najmanjšega sledu, čeprav bi bili tako eni kot drugi zelo zanimivi za zgodovino protipožarnega varstva.

Gradivo gasilskega društva kot takega pa je začelo nastajati z ustanovitvijo in kot prvi dokumenti se omenjajo statuti in zapisniki sej, ki so bolj ali manj ohranjeni. Poleg teh so društva vodila še finančno dokumentacijo in popise inventarja. Evidenco članstva so vodili v članskih knjigah.

Osnovna društvena evidenca je kataster društev, ki so ga vodili pri namestništvu in vsebuje osnovne podatke o ustanovitvi, morebitni reorganizaciji in razpustitvi posameznega društva. Za obravnavano področje je kataster društev ohranjen v Štajerskem deželnem arhivu v Gradcu. V občinskem gradivu pa najdemo sezname društev, ki so rabili kot evidenca o društvih na občinski ravni.

⁹ ZAC, fond MOC I, fasc. 3, zapisnik seje mestnega sveta, 24/6-1873.

¹⁰ ZAC, fond MOC, fasc. 4, predlog dnevnega reda za sejo mestnega sveta, 4/5-1877.

SUMMARY

FROM FIRE PRECAUTION SELF-HELP TO THE ORGANISATION OF FIRE BRIGADES – FIRE-FIGHTING IN THE CELJE REGION IN THE SECOND HALF OF THE 19TH CENTURY

Fire-fighting began with permanent settlement and building of houses – at first as self-help, which developed into organised fire-fighting (at the beginning in districts and later in municipalities) as well as fire-precaution.

To take care of organised rescuing and putting out fires, the state adopted laws. The Fire Regulations, passed in 1857, demanded of all capable citizen to cooperate in rescuing and putting out fires. It had also foreseen fire-watching and punishments for law-breakers of the Fire Regulations.

Setting on fire was considered a crime – the punishments could have been high or low, depending on the damage caused and the number of lives threatened; for setting on fire with severe consequences one could have been convicted to capital punishment.

After the adoption of law on societies in 1867, the first fire brigades were being established, which, with the support of municipalities, dealt with rescuing and putting out fires. The Celje Voluntary Fire Brigade (Society) was established in 1871.

Fire-fighting as organised activity was regulated by the Fire Law in 1886, which foresaw the organisation of fire precaution as public or private institution, which main tasks were the saving of lives and property.

Tanki pri preboju blokade. Pesnica pri Mariboru, junij 1991.